

ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМУ ІНТЕРСТИЛЬОВОГО ТОНУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ДИСКУРСИВНІЙ ПРАКТИЦІ

У статті розглянуто прийом інтерстильового тонування на матеріалі української преси ХХІ століття. З'ясовано роль фреймових знань про мову в процесах породження та сприйняття текстів, позначених використанням відповідного прийому.

***Ключові слова:** прийом інтерстильового тонування, концепція фреймової семантики, дискурсивна практика, актуалізація.*

Донець М.М. Использование приема интерстилевого тонирования в украинской газетно-публицистической дискурсивной практике. В статье рассматривается приём интерстилевого тонирования на материале украинской прессы ХХІ века. Выяснено роль фреймовых знаний о языке в процессах образования и восприятия текстов, обозначенных использованием соответственного приёма.

***Ключевые слова:** приём интерстилевого тонирования, концепция фреймовой семантики, дискурсивная практика, актуализация.*

Donets' M.M. Using a method of interstylistic toning in the Ukrainian newspaper and journalistic discourse practice. The article deals with the method of interstylistic toning on the material of the Ukrainian press of ХХІ century. The role of the language frame-based knowledge in the process of texts forming and perception, that is identified as using of the corresponding method is determined.

***Keywords:** method of interstylistic toning, framing concept of semantics, discourse practice discourse practices, actualization.*

Визначаючи мовні пріоритети сучасників, В. Костомаров зауважує, що найбільш рельєфно мовний смак ілюструють стилістичні явища: «Стиль сьогоднішнього спілкування характеризують розмитість кордонів між різними комунікативними сферами та нівелювання типів мовлення, у тому числі й офіційного» [5: 44]. Для мовного смаку сучасної доби визначальними рисами є «поєднання будь-яких одиниць мови й надзвичайна неоднорідність кожного окремого тексту» [там само: 12].

Газета як різновид засобів масової комунікації ретранслює мовну моду, пріоритети мовленевої поведінки більшості носіїв мови. Тож зростання варіативності засобів вираження, що виявляється в актуалізації так званих «внутрішніх запозичень» [14: 114], зокрема в тонуванні висловлювання елементами усного та письмового кодів, є яскравою особливістю сучасної української газетно-публіцистичної дискурсивної практики. Такі одиниці, потрапляючи в іностильове оточення, вирізняються на загальному тлі тексту, контрастують із нейтральним контекстом.

Вивчення мови в комунікативному аспекті викликає значний інтерес, оскільки може сприяти висвітленню низки її важливих властивостей. З огляду на це актуальним вважаємо дослідження прийому інтерстильового тонування в сучасній українській газетно-публіцистичній дискурсивній практиці.

Явище актуалізації стилістично маркованого семантично місткого компонента (одиниці усного або письмового кодів) у невластивому йому оточенні С. Сметаніна назвала прийомом інтерстильового тонування, присвятивши окремий розділ монографії «Медіа-текст у системі культури» [7] специфіці використання відповідного прийому в текстах російських газет. На українському мовному матеріалі означене явище досліджували П. Грабовий [2], Л. Ставицька [6], О. Стишов [9], Л. Струганець [10], О. Цветаєва [13] та інші. Проте згадані науковці вивчали функціонування іностильових елементів у газетному мовленні переважно в структурно-семантичному й стилістично-му аспектах, залишаючи поза увагою когнітивно-комунікативний.

Мета поданої статті полягає в з'ясуванні ролі фреймових знань про мову (лінгвістичних фреймів) у процесах породження та сприйняття газетно-публіцистичних текстів, позначених використанням прийому інтерстильового тонування.

Методологічним підґрунтям дослідження є концепція фреймової семантики, запропонована Ч. Філлмором [11]. Фреймові структури «допомагають пояснити способи формування різних смислів на функціональному рівні» [1: 93]. Використовуючи метод фреймів щодо значень актуалізованих у газетних текстах елементів усного й письмового кодів, ми пов'язуємо з кожним словом прототип, який, подібно до визначення, містить опис об'єктів, до яких можна застосувати ці елементи. Завдання реципієнта полягає в активізації раніше сформованих структур знання про мову, що керують процесом інтерпретації нового матеріалу, у дедуктивному виявленні контекстуального зв'язку слів та їхніх значень, відмінних від стандартних.

Джерельною базою роботи слугували публікації, вилучені із сучасних (2004–2011 роки) україномовних газет, таких, як-от: «Голос України», «Демократична Україна», «Дзеркало тижня», «Молодь України», «Україна молода». Далі в статті ми будемо посилатися на ці видання, подаючи їхні скорочені назви (відповідно: ГУ, ДУ, ДТ, МУ, УМ).

Зорієнтованість сучасної української газетно-публіцистичної дискурсивної практики на усний код виявляється в залученні великої кількості мовних одиниць (розмовних, жаргонних), які належать до мовної системи, але «не визнані» традиціями літературної норми.

Активне вживання мовних засобів із репертуару представників кримінального середовища є характерною ознакою газетних матеріалів суспільно-політичної тематики: «Традиційні суспільні табу, що накладаються на вживання в мовленні кримінонімів, значно посилюють їх стилістичний заряд, завдяки чому для багатьох мовців кримінальні жаргонізми привабливі як заборонений плід» [12: 24]. Звернімося безпосередньо до аналізу конкретних прикладів.

ЦВК без Ківалова і «кідалова» (ГУ. – 2005. – № 233). Заголовок, побудований на подібності звукової форми слів, задовольняє естетичне почуття реципієнта, стимулює пошук асоціативних зв'язків. Слово-аббревіатура, яке традиційно вважають знаком офіційно-ділового мовлення, контрастує з жаргонним *кідалово*. Крім того, розуміння наведеного уривка передбачає

обізнаність читача з орфоепічними нормами української мови, адже, на нашу думку, журналіст свідомо порушує норму, прагнучи схарактеризувати мовлення названого в заголовку посадовця.

Як свідчить перевірена часом прикмета української політичної погоди, коли про твоє матеріальне становище турбується так багато важливих депутатів-паханів, то намічається серйозний дерибан (ДТ. – 2011. – № 23). Уживаючи в поданому контексті слова-маркери злочинного середовища – жаргонізми *пахан* і *дерибан*, автор натякає на зв'язок осіб, про яких ідеться в тексті статті, із кримінальними структурами. Стрижневий компонент прикладкового словосполучення *депутати-пахани* набуває в наведеному фрагменті тексту негативної оцінної конотації.

К. Какоріна зазначає, що «якщо в 60-і – 80-і роки в мові публіцистики переважали «військові», «спортивні», «технічні» метафори і спостерігався вплив відповідних професійних мов, то основними центрами сучасного впливу можна назвати соціальні жаргони, зокрема молодіжний сленг» [3: 81].

«Груповуха» для «Дніпра». Учора в штаб-квартирі УЄФА відбулося жеребкування першого в історії групового турніру Кубка УЄФА (УМ. – 2005. – № 186). *Вантажте «чорнуху» діжками? Історія з «чорнушою» антиющенківською пропагандою мала продовження* (ДУ. – 2004. – № 130). Обидва приклади демонструють уживання похідних слів – субстанціональних номенів із формантом *-ух(а)*, словотвірний ряд яких становить спеціальну модель і є одним із продуктивних типів у просторіччі й жаргонному мовленні. Настановою універбатів, утворених від атрибутивного компонента іменного словосполучення (*груповуха – груповий секс*) за допомогою функціонально значущого суфікса, є стилістичне зниження номена й вираження зневаги.

В. Хімік висловлює думку про те, що в деяких випадках точно встановити мотивувальне іменне словосполучення неможливо: *чорнуха – чорний...?* [12: 138]. Ми вважаємо, що номен *чорнуха* в наведеному контексті є наслідком стягнення словосполучення *чорний піар*. Це словосполучення, первинно функціонуючи в соціально обмеженому середовищі, нині стало надбанням жаргонізованого розмовного мовлення. До того ж значення похідного слова метафорично розширилося: *чорнуха* – щось погане, низькоякісне, «те, що пов'язане зі смертю, стражданнями, злочинами; засмучує своїм змістом» [8: 293]. Процес метафоризації характерний також для слова *груповуха*, про що свідчить уживання його в значенні 'певна групова дія або об'єднання'. Унаслідок розширення семантики означеного жаргонізму виникає похідне від первинного, але більш узагальнене значення, яке втрачає конотативні компоненти зниженості, зрублості.

Цікаво, що номен *чорнуха* та *груповуха* трапляються в заголовках – фрагментах тексту, які мають автоматично привертати увагу читача й викликати зацікавлення в нього, оскільки загальна прагматична настанова таких слів полягає в реалізації смислової компресії.

Отже, наведені уривки газетних текстів апелюють водночас до таких лінгвістичних фреймів, як знання стилістичної сполучуваності слів і знання

словотвору та морфеміки. Активізація цих фреймів сприяє розумінню номінів *чорнуха* і *груповуха* як таких, що тонують загальне інформативне тло висловлювання експресивно забарвленими компонентами, жаргонна семантика яких у поданих контекстах метафоризується.

Цукрову політику мала б коригувати держава, стимулювати тих, хто хоче працювати всерйоз і надовго, і відсікати тих, хто прийшов зібрати вершки і кому доля землі і селян, як кажуть, «до фені» (УМ. — 2009. — № 94). Інтерпретація цього висловлювання передбачає активізацію у свідомості читача фреймових знань про синтаксичну будову речень в українській мові. Зорієнтованість газети на дотримання логіки викладу й доказовість суджень реалізується в уживанні вставних конструкцій, що керують процесом сприйняття тексту, указуючи на джерело «чужої» інформації. У наведеному контексті поряд із прийменниково-іменниковою конструкцією *до фені*, що поступово розширила ареал функціонування та перейшла зі сфери молодіжного жаргону в розмовне мовлення, журналіст подає вставну *як кажуть*. Уживання замість нейтрального прислівника *байдуже* експресивного *до фені*, що набуває характерних для молодіжної ментальності семантичних компонентів «підвищеної емоційної температури» [12: 28], свідчить про прагматичну трансформацію повідомлення.

Досить часто журналісти вживають яскраві, експресивні варіанти нейтральних слів у заголовках статей. *Гривня у «трубі»* (УМ. — 2008. — № 185). *«Лохотрони» житимуть* (ГУ. — 2009. — № 193). *Окремю сторінку дослідження стали методи голосування «за бугром»* (МУ. — 2010. — № 131).

Унаслідок активного функціонування в газетних текстах деякі розмовні елементи уже не сприймаються як інорідні, про що свідчить їх уживання без лапок. Наприклад: *У тренера тим часом інші клопоти: розкрутити когось із спонсорів на хоч якусь допомогу* (МУ. — 2007. — № 94). *Сьогодні куди не поткнешся, скрізь треба мазати* (ДТ. — 2011. — № 13).

В усно-розмовній сфері журналіст шукає експресивні номени — синоніми загальноживаних слів, які дозволяють йому висловити своє оцінне ставлення до подій і явищ.

Матеріалом, одиницями інтерстильового тонування стають також елементи письмового коду.

Спочатку була пам'ятна монета (перша з серії, присвяченої прем'єр-міністрам України) із ликом Віктора Федоровича і написаним суто у «професорському» дусі — «одна гривна» (чому не «Один гривен. З любов'ю. Янукович»?) (УМ. — 2004. — № 193). Розуміння цього уривка передбачає активізацію у свідомості читача лінгвістичного фрейму — знання про належність слова *лик* до книжного стилю, а також до поверхнево-семантичного фрейму. Поряд із нейтральною лексикою журналіст уживає книжну одиницю — іменник *лик*, що має значення 'зображення обличчя (звичайно на іконах)'. Відповідне слово є архаїзмом, тобто належить до пасивного складу української мови.

Подаючи словосполучення *одна гривна* в лапках, автор, очевидно, має на увазі недостатню обізнаність названого посадовця з нормами української мови. Журналіст апелює до власне мовних знань читача, адже слова *гривна* і

гривня не тотожні за своєю семантикою: це пароніми. Автор досягає апофеозу іронії, «пропонуючи» власний, не менш оригінальний і не менш неправильний варіант напису на пам'ятній монеті.

Відомо, що на національних грошових одиницях зображено портрети знакових для історії певного народу постатей. Такі зображення – це своєрідний спосіб ушанувати пам'ять про видатних політичних або культурних діячів. Об'єктом авторської іронії виступає сама подія, факт (випуск *серії пам'ятних монет, присвяченої прем'єр-міністрам України*). Для подання незвичної інформації журналіст обирає відповідний спосіб, вербальну форму. Конотативно навантажене слово *лик*, потрапляючи в іностильове оточення, різко контрастує зі стилістичним забарвленням слів, що становлять основу повідомлення.

В офіційних «свяцях» господарства поле, яке засівали й обробляли сільськогосподарською технікою, значиться як таке, що перебувало під паром (УМ. – 2009. – № 182). Книжний іменник *pluralia tantum свяці*, що має значення 'церковна книга, у якій подано списки святих і церковних свят у календарному порядку', «десакралізується» в тексті газетного повідомлення, набуваючи іншого, «некодифікованого» значення. Оказіональне вживання «високого» слова, пов'язаного зі сферою релігії, у суспільно-політичному контексті, тобто його проникнення в чуже тематичне поле, супроводжується десемантизацією та виступає засобом створення іронічного колориту.

По-справжньому працюють на економіку Росії (за дуже скромну за місцевими мірками платню) лише заробітчани з України, Молдови і Білорусі. Вони і будують, і ремонтують, і будь-яку чорну роботу виконують. Ось їх, найімовірніше, і розраховують спокушати різними пільгами доблесні російські військовики (ГУ. – 2008. – № 9). У наведеному контексті прикметник *доблесний*, що маркується як урочистий і має позитивну оцінку конотацію, розвиває протилежне значення. Розповідь про нечесні, «низькі» дії певних осіб контрастує з «високим» означенням *доблесний*, яким автор характеризує цих людей, унаслідок чого прикметник набуває антонімічного значення.

Як зазначають дослідники, у журналістиці медичну термінологію традиційно вживають «для зображення негативного боку політики, економіки, соціальних обставин» [3: 69]. У сучасній пресі використання чи не всієї тематичної групи лексики з поля хвороби створює цілісну картину відображення в суспільній свідомості життя сучасного соціуму.

Українські транспортники оголошують «реанімацію» судноплавства (МУ. – 2010. – № 145). Автор газетного повідомлення свідомо порушує норми сполучуваності слів і буде метафору, уживаючи медичний термін *реанімація*, який вимагає після себе іменника-істоти, поряд зі словом на позначення неістоти.

Розповідають, що кожен із голів райдержадміністрацій області повинен був привезти до Києва і передати «губернаторові» від 300-500 тисяч гривень. Як і де мала бути зібрана ця «мзда», голову ОДА особливо не хвилювало (УМ. – 2006. – № 245). Історизм *губернатор* пройшов початковий етап актуалізації в мові. Утративши негативнооцінні компоненти значення, це слово

перейшло до розряду нейтральної лексики та функціонує в значенні 'голова держобладміністрації, якого призначає Президент'. Беручи слово *губернатор* у лапки й занурюючи його в «діагностичний контекст» [4: 40], автор «натякає» на актуалізацію його в його конотативній семантиці негативної оцінної семи. Іронічний ефект виникає внаслідок уживання книжного слова *мзда* в значенні 'хабар'.

Отже, за допомогою концепції фреймової семантики ми з'ясували, що актуалізація елементів усного та письмового кодів у текстах газетних повідомлень зумовлена загальною прагматичною настановою журналістів на експресивізацію матеріалу, посилення діалогічності мовлення й імітацію усного міжособистісного спілкування. Серед функцій фрагментів повідомлень, в основі яких – актуалізація елементів усного коду, можна назвати такі, як компресивізація, відтворення особливостей мовленнєвої поведінки певної особи або групи осіб, неординарна, нетипова для відповідного типу текстів вербалізація реакції автора на ситуацію, вираження оцінки. Уживання книжної лексики слугує для реалізації таких інтенцій, як створення комічного фону, надання висловлюванню іронічного колориту тощо. Крім того, актуалізацію стилістично маркованих мовних одиниць зазвичай супроводжують процеси метафоризації, десемантизації й розвитку протилежного значення.

Активізація у свідомості реципієнта фреймових знань про стилістичну співвіднесеність мовних одиниць, а також системи інших лінгвістичних та енциклопедичних знань у процесі розуміння висловлювань, позначених використанням прийому інтерстильового тонування, допомагає максимально наблизити читачку інтерпретацію таких висловлювань до власне авторських інтенцій і комунікативних настанов. Перспективним напрямом подальших розвідок вважаємо вивчення лексико-семантичних процесів у газетному мовленні крізь призму когнітивної лінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Болдырев Н.Н.** Проблемы исследования языкового знания / Н.Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка: Концептуальный анализ языка. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2009. – Вып. 1. – С. 91–102.
2. **Грабовий П.М.** Ключові лексеми українського молодіжного сленгу / П.М. Грабовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вып. 20. – С. 138–140.
3. **Какорина Е.В.** Трансформация лексической семантики и сочетаемости (на материале языка газет) / Е.В. Какорина // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). – [2-е изд.]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 67–89.
4. **Космеда Т.А.** К вопросу о типологии лексических значений оценочной лексики (на материале оценочных наименований лица русского и украинского языков) / Т.А. Космеда // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія : Філологія. – 1993. – Вып. 24. Мова та її функціонування. – С. 33–41.
5. **Костомаров В.Г.** Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа / В.Г. Костомаров. – [3-е изд., испр. и доп.]. – СПб. : Златоуст, 1999. – 320 с. – (Язык и время; Вып. 1).
6. **Паргач Н.** Жаргон наш солов'їний [Електронний ресурс] // Режим доступу : dt.ua/culture/zhargon_nash_soloviyiny-47391.html
7. **Сметанина С.И.** Медиа-текст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле

журналістики кінця ХХ века) / С.И. Сметанина. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 382 с. 8. **Ставицька Л.** Короткий словник жаргонної лексики української мови / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2003. – 334 с. 9. **Стишов О.А.** Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі засобів масової інформації) / О.А. Стишов. – [2-ге вид., переробл.] – К. : Пугач, 2005. – 388 с. 10. **Струганець Л.В.** Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Любов Струганець. – Тернопіль : Астон, 2002. – 352 с. 11. **Филлмор Ч.** Фреймы и семантика их понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. – С. 42–76. 12. **Химик В.В.** Поэтика низкого, или Просторечие как культурный феномен / В.В. Химик. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2000. – 261 с. 13. **Цветаева О.В.** Використання розмовної та жаргонної лексики в авторських колонках як засобу збільшення експресивності тексту (на прикладі «Газети по-українськи») [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_sk/2010_1/files/SC110_44.pdf 14. **Чекалина Е.М.** Язык современной французской прессы : лексико-семантические аспекты / Е.М. Чекалина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1991. – 168 с.